

עד בוש

רונית מטלון

סופרת

1.

מדוע הציפייה מביישת? מדוע תחוב התותב המכוער של הבושה בתוך ההמתנה בעברית ורק בעברית? עד בוש? באמת? איזה זמן או איזה מרחק מסמן ה"עד" הזה? למי מחכים? לאהוב, לשר, לרופא, לתוצאה, לבשורה, לילד, לאב, למי ולמה שזקוקים לו עד כלות. כדי שתתקיים הציפייה צריך להיות "עד כלות". אין ציפייה ראויה לשמה בלי "עד כלות", בלי רעב. ציפייה היא מעצם טיבה מצב של רעב: לך תגיד משהו למישהו רעב. הוא כה חד-צדדי הרעב, יש לו צד אחד ורק אחד, זה של הרעב, החור.

רעבוננו של המצפה הוא גם חד-צדדי וגם מדויק: רק מישהו מסוים מאוד או משהו מסוים מאוד יכולים להשביע אותו. רק תות פשוט. כאן באמת קורס קצת הדימוי: המצפה, שהוא כמו רעב, איננו לחלוטין הרעב, שהרי הוא ברנני. הוא פוסל כל אחד וכל דבר שאינם האחד והדבר ההוא-ההוא, המדויק. תות פשוט. כל דבר שאיננו הדבר ההוא, שהוא מצפה לו, מעורר בו מורת רוח, קוצר רוח, שעמום, אכזבה, כאב. המצפה אפוא הוא הרעב הברון: לא, הוא לא יסתפק בסגן השר, בידיד, או באחות הרחמנייה. רעבוננו העצום רק מעצים את בררנותו, לא מפחית אותה. בררנותו הקנאית מעצימה את רעבוננו.

המצפה הוא מי שאיננו מסתפק בתחליפים שאם לא כן, לא היה מצפה. המצפה איננו עשוי ואיננו בנוי לפשרה, כל פשרה שהיא. הוא מעמיד את עצמו מול הקיר. הוא מצותת בכל כוחו, בתקווה לשמוע את הצליל הנכון ורק את הצליל הנכון. הוא מביט בכל ישותו, כל ישותו לוטשת עיניים, עד שממבטו המאומץ ניבט לובן האישונים שלו עצמו. הקיר.

המצפה, מכוח רעבוננו העצום, בררנותו הלא נלאית, חד-צדדיותו, אי-נכונותו לכל פשרה, הוא האדם שמסרב להתנחם. אין לו נחמה. אין לו בִּרְה של נחמה. המצפה הוא מי שאין לו בִּרְה.

הבה נעמיק (או נרחיב) לרגע את התבוננותנו בחוסר הבִּרְה הבלתי מנוחם הזה, המצפה. מבחוח, בעין בלתי מזוינת, נדמה שדה הציפייה כאדמת שלף: אפור, חרוף, חדגוני, שטוח. עוד ועוד מאותו דבר בדיוק: דריכות, השהיה עצמית, עצבנות, ייאוש, חרדה, כעס, עלבון וחוזר חלילה. "יש תסריט לציפייה" כותב רולאן בארת ב"שיח אהבה": "אני מארגן

אותו, מתפעל אותו, גוזר פיסה של זמן שבה אציג את אובדן האובייקט הנאהב ואעורר את כל רישומיו של אבל קטן. הכל מתנהל אם כן, כמו במחזה תיאטרון. הרקע הוא פנימו של בית קפה: קבענו פגישה. אני ממתין. בפרולוג, כיוון שאני שחקן יחיד במחזה (ובצדק) אני קובע, אני רושם לפני, כי האחר מאחר. איחור זה הוא עדיין רק יחידה מתמאטית, בת־חשוב (אני מציץ כמה פעמים בשעוני): הפרולוג מסתיים במעשה פזיז: אני מחליט 'להתעצבן', אני מפעיל את חרדת הציפייה. כאן מתחילה המערכה הראשונה: היא מלאה חישובים ואומדנים: אולי היתה אי הבנה לגבי השעה, המקום?... המערכה השניה היא זו של הכעס: אני מטיח האשמות כבדות בנעדר: 'והרי יכול/ה היה/היתה...'. 'הוא/היא יודע/ת היטב', אהה! אם הוא/היא היה/היתה כאן, כדי שאוכל לגעור בו/בה על שאיננו/ה כאן! במערכה השלישית אני מגיע (משיג?) לחרדה הצרופה: חרדה מפני נטישה. אני עובר בחטף מהיעדרות למוות: האחר שקול כמת. התפרצות האבל: בתוכי אני חיוור כסיד... אלימותה של חרדת הציפייה איננה מתמשכת: יש לה רגעים עמומים. אני ממתין וכל הסובב את ציפייני מוכה בחוסר ממשות. אני מביט בנכנסים לבית הקפה — הם מפטפטים, מתבדחים, קוראים בשלווה. הם אינם מצפים" (תרגמה מצרפתית אביבה ברק).

2.

בתיאטרון האלים של "חרדת הציפייה" עולים אפוא שני מחזות בו זמנית: האחד "מלא" ללא הרף (בונה תסריטים, השערות, סברות סרק, מדברר את הלא ידוע) ואילו השני, הכתוב בדיו סתרים — מרוקן. כי זה מה שעושה המצפה, אם הוא אכן "עושה": מרוקן בכפית את המציאות מממשותה. זה מה שקורה לו: מציאותו מתרוקנת מממשותה ומופקעת ממנו בשם הדבר המרצד, הנעדר.

יש עיקרון הידראולי להתרוקנות הזו: כשדבר אחד מתרוקן, הממשות, דבר אחר מתמלא, אפילו עולה על גדותיו — הדמיון.

המצפה מלא דמיון, עושר אפשרויות, לפעמים אפילו חזיונות שווא: בתוך קירות עורו הדקים הוא נרעד בקלות. מה שמרעיד אותו הוא כוח דמיונו שהממשות משמשת בו רק כדוושת הפעלה. חריקה של כיסא מאחוריו מזעזעת אותו (ההפרעה לקשב המוחלט של הציפייה), אידיוט על קטנוע נראה כמו אביו, צירוף אותיות על גבי שלט אוטובוס הוא סימן, אות. כל זה מאוד טקסי. אם הציפייה היא טקס, המצפה הוא המשמש בטקס שהוא עצמו המציא: הוא עובד אצל עצמו במסירות עצומה.

הטקס הזה בחלקו הגדול הוא סודי, מלא בהסכמות ומחוות פנימיות. שפת הסתרים של המצפה, המחזה הסודי שמאחורי המחזה הסודי, מלאה אותות וסימנים, סיפורים. כי זה העניין: המרחב של הציפייה — אותו מקום של יש נסתר ופורה המוזן על ידי ההיעדרות של הדבר הנכסף — הוא המרחב של הסיפור. המצפה נמצא בהיריון מתמיד של סיפורים הנבנים ומתמוטטים חליפות: זה "האולי הוא" או ה"אולי היא" של מצב הציפייה.

לכאורה אורג המצפה בסיפורים אלה דמות, את דמותו של הנעדר, אבל לא באמת: הוא בונה מצב רוח, מצב תודעה, טמפרטורה של גוף, גופו. כי זה מה שמחוללת חרדת הציפייה: טשטוש, סף עיוורון. המאמץ העילאי למקד את המבט הפנימי בנעדר מפוגג את הנעדר: "הוא" מתאדה.

3.

זיכרון של התאדות: אני שוכבת על הספה התכולה (זרקתי אותה מהבית מתישהו, שתדע) חצי שוכבת, חולה (הציפייה היא סוג של מחלה) או מוטב: "מחלימה". מבטי קבוע בחלון שעות: זהו חלון צרפתי נמוך, בגובה הספה, בגובה העיניים. גם דירתי נמוכה, פרטר גבוה. חלק מהרחוב נשקף מהחלון, חלק מהשביל המרוצף המוליך לבית, משוכת השיחים הגזומה. למעלה, מעל לשורת הבניינים ממול — הרבה שמים, להקות סיסים, מטוסים. אני יכולה להבחין בסמלי חברות התעופה על המטוסים: "סוויסאייר" הכי קל בגלל הצלב, הניגוד בין האדום ללבן. לא קורה הרבה אבל עדיין — קורה: התחלפות האור, בעיקר היא. לתמונה הקבועה הזו התחומה במסגרת החלון, לתנודותיה הגדולות והקטנות, יש השפעה מהפנטה, מקפאה אבל לא מצמיתה. ההיענות הכמעט מוחלטת לקיפאון של הציפייה היא היענות משככת: let go.

מפעם לפעם, בתוך ההשריה הזו של שעות על שעות מול התמונה (הלכתי לשירותים, קראתי משהו, הכנתי קפה, השבתי לטלפון: למטלפן אין מושג שהוא משוחח עם סוכנת של מדינה זרה) אני מדמה שפניו מופיעות מבעד לזוגית המאובקת של החלון, אני מחכה שיופיעו ועל כן הן מופיעות: ברורות לגמרי בתחילה, חסרות הבעה (אם אכן המבט המעיין הוא חוסר הבעה: הוא מתבונן בי בעיון), לא מצפות כמוני אבל מציעות את עצמן ואז מתפוגגות, נמסות בתוך אד הביל, חלבי, נעלמות בתוכו. לא, זה לא חזיון שווא, לא שמטתי את חוט המציאות מידי (אני "יודעת" שההזיה היא הגעגועים) אבל הסכמתי לשהות בחלום בהקיץ שיודע שהוא חלום: "אני ישנה ולבי ער". כיוון שהעתיד (עתידי הציפייה) הוא חשוך, אני הולכת אל העבר, קוראת לעזרתי את ילדוטי ואת החשיבה המאגית של הילדות: אם ארצה משהו בכל כוחי, באמת בכל כוחי, הרצון הזה יחולל את המציאות.

בתוך היעדר השליטה הגמור של הציפייה, החשיבה המאגית היא הרף רגע של אחיזה בעוגן של שליטה מדומה, שיש לו חוקיות אחרת (הוא חורץ לשון לעבר המציאות): הוריי הנעדרים הולכים ליידעונים לא משום שהם "מאמינים" ולא רק בגלל שהם רוצים לדעת. הם מנסים להשיג או להחזיר לעצמם שליטה.

הרגע המאגי הוא רגע של מרד בחוקי הציפייה למרות שהוא בעת ובעונה אחת גם חלק מהם: הנפש מקימה שערורייה, מתפטרת מהמפעל הדקדוני הזה ומשגרת העבודה הנצלנית והבלתי הוגנת שבו. אבל כל זה באמת אורך רגע או מה שנתפס בזמן הפנימי כרגע: העובדים מתקפלים, חוזרים למסלול, מרכינים ראש בפני אדונם או גורלם.

משהו שונק את גרוני. בעודי מביטה באותו חלון, אותה זגוגית מאובקת, אני יודעת איזה דבר, חלק ממני יודע: זה לא "הוא" שצריך להופיע, זו אני שצריכה להופיע. הנני: מצפה לעצמי שאופיע, אעלה מתוך האד. שניים מתאדים במפעל הציפייה, לא אחד: זה שממתין וזה שממתינים לו.

4.

זמן הציפייה הוא זמן של השריה עצמית, לא של חיים ומלאות של חיים במובן של השתתפות בהם: המצפה, באיזשהו אופן, חדל או כמעט חדל להשתתף בחיים, בהיסטוריה. הוא מוציא את עצמו, לפחות חלקית, מחוץ להיסטוריה, מחוץ לזמנם של שאר האנשים. הזמן של האדם המצפה הוא זמן של חולים, לא של בריאים: כואב לו. הוא רוצה שייטלו ממנו את כאבו.

לפיכך, פועל הדמיון בחוויית הכאב של הציפייה כמשכך כאבים זמני: המצפה מניח תחבושות של סיפורים על מכתו. תודעתו של החולה המצפה מחשיבה מאוד את הזמן ומאיינת אותו כאחת: מצד אחד, היא ממצה כל רגע של הווה עד תומו. אין כמו הציפייה להמחיש את גלגלי השיניים של השעות, הדקות והרגעים הננעצים בבשרך. מצד שני, זמן מוחש זה איננו אלא "יחידות מתמטיות", הוא מאוין ומתאיין, הוא חוליית מעבר. בדרך לאן? אל האובדן שאין רוצים להכיר בו של "עד בוש". אפילו אם יופיע מי שאמור להופיע, הדבר הנורא כבר אירע: הבושה.

ה"עד" ב"עד בוש" מותח יחידת זמן או דרך שאורכה לא מוגדר ושבסיומה מאבדים, תמיד מאבדים, לא מוצאים.

5.

על אשה הרה אומרים: היא מצפה. היא אכן מצפה, אבל לא עד בוש, כיוון שציפייתה תחומה בזמן ידוע. בציפייה הנטועה בסדר הטבעי שבהמתנה של ההורים לילדיהם, אין בושה. להפך. יש חוק ויש אצילות של חוק. הסדר המהופך, זה שבו ילדים ממתינים להוריהם "עד בוש", הוא זה שמרעיש אותנו.

שק המים הכבד של הבושה, כשהוא מוטל על כתפיו של ילד, מזיז אותנו משום שאנחנו מבינים, אפילו בלא יודעין, מה מסמן משא הבושה: הוא נוטל מהילד את ילדיותו והופך אותו למבוגר. ככה זה: הבושה מבגרת, נוגעת בשרביטה והשער מאפיר בן רגע.

מדוע בעצם, איזה סמן או זרז של התבגרות היא הבושה? אם אכן הציפייה היא מצב של הזדקקות נואשת, אם אכן היא מגלמת בכל רגע נתון שלה את הפער ביחסי הכוח (הממתין צריך, זה שממתינים לו — לא צריך או צריך פחות), הרי שהבושה היא גידול הפרא המשתרג מההיראות של מצב ההזדקקות, מהנראות שלו. אין בושה בלי נראות של

איזה פער מביש. הנראות היא ההפנמה של העין הצופה במצב ההזדקקות: הפנמה של איזוהו "שלישי", של עין ציבורית. בציפייה מקופל גם הצופה. יש צופה בציפייה, לכן יש בושה: אני צופה בעצמי מצפה, אני גם "השלישי".

אלה בדיוק השמרים המתפחים בעיסת הציפייה של הילד: ההפנמה של המבט החברתי עליו, היותו נצפה ומצפה. הרגע הזה של החיכוך בין המבט החברתי לעולם הפנימי, תודעת היותך נצפה, הוא חבלת ההתבגרות הפתאומית שאי-אפשר לתת עליה את הדעת בזמן ההתרחשות. רק אחר כך, בסוף היום או למחרת, מבחינים בשטף הדם הפנימי, הכהה, מתחת לעור: זהו אות ההתבגרות שבטרם זמנה של הציפייה עד בוש.

בושת הציפייה של המבוגר היא סקנדל שמתקיים ברוב המקרים בתחומיו של האיש והפרטי. בושתו של ילד – סקנדל חברתי, או גם חברתי. בושה של ילדים נתפסת כמעט תמיד כשטף הדם הפנימי של החברה (המתוקנת), כעניינה, אפילו ככישלונה. הבושה היא קודם כול או בסופו של דבר, צריכת הסרפד של הכישלון.

6.

אבל על מי מוטל ה"עד בוש", מי הוא זה שמתבייש? פליקס? רונית? הספה התכולה שלפני הספה התכולה?

הוא נעלם לפני שנולדתי. הוא חזר כעבור כמה שנים, או ליתר דיוק: הופיע. ונעלם שוב. והופיע כעבור חודשים. ונעלם. והופיע לשבועות. בזמן כלשהו הושבתה התנועה: הוא חדל להופיע ולהיעלם אבל לא משום שהפסיק באמת, אלא משום שעניי כבר לא ציפו, כבר לא היו מסומרות לתגודת המוטלת.

בעצם, היה נורד. לא היה לו כלום חוץ משתיים או שלוש חליפות ספארי באוף ווייט, "ניירות", כמה ספרים וכרטיס ביקור: "פליקס מטלון, עיתונאי חוקר". פניו הסחופות (הן היו באמת "סחופות") שמרו תמיד על אותה מידת חום, סף להט, כאילו הניחו תחתן גחלים. כשהופיע, אם הופיע, לא בא אף פעם "בידיים ריקות". היה לו חוש וגם הוקרה למותרות קטנים, למה שמעורר את הדמיון החושני: חרוזי קריסטל, אצבעות שוקולד, מנגו לא בעונה (אף פעם לא היתה באמת עונה), דובדבנים בשלים, תרגום של "דייוויד קופרפילד", מכנסיים מתרחבים בצבע טורקיז עם אבזם נוצץ, נעליים ובגד בלט ורוד עם שמלנית (לא רקדתי). הציפייה היתה בבית כמו כאב שיניים שקט או לחלופין נכחה באמצעות שלילתה: "הלוואי שלא יבוא".

חיכיתי לגלות חוקיות של זמן ונסיבות בתדירות הופעותיו, אוגרת קשרים סיבתיים רופפים, חצאי עובדות, סימנים ואותות: דגרתי על נכסי הסבוכים, הסודיים. אלה היו השיעורים הראשונים בהרמנויטיקה.

הוא למשל הופיע כשהופיע, ביום שישי, לפני שבת. כמה פעמים הגיע באוטובוס האחרון או הלפני אחרון ביום שישי אחר הצהריים: עשוי היה להגיע באוטובוס הנכנס

לשכונה (דרך פתח תקווה) או ישירות מתל-אביב לקיראון, המרוחקת כחצי קילומטר. בחרתי אפוא בעמדת תצפית החולשת על שתי האפשרויות: ממש בפינה, קרוב לתחנת האוטובוס ומשקיפה אל כביש האספלט הארוך המוליך לקיראון.

התייצבתי לפחות שעתיים לפני "הזמן": אנשים המתונו לאוטובוס, עלו או ירדו ממנו. בקצה הכביש מכיוון קיראון, התנהלו דמויות עשונות, אפופות באור ובאבק הקיץ, התקרבו לאטן ונמוגו, העירו וכיבו את דריכותי. בין לבין העסיקו אותי קני הנמלים ופרחים סגלגלים של שיח עוקצני שהשחלתי על זרדים דקיקים. הזמן לא "עמד מלכת", להפך, הוא התפוצץ מרוב חיות: שאלתי "מה שעה" ושוב ושוב "מה שעה" כאילו היתה משמעות ל"איחור", כאילו היה איחור, ממתנה עוד זמן רב לאחר שחלף האוטובוס האחרון.

זה כה מוזר: כמה מעט מזון-מציאות צורכת התקווה, מאילו שיירים היא מתקיימת ואיך היא מקפידה תמיד לנוע במעגל הציפייה שלה!

אין ציפייה בלי הנשמה מפה לפה של התקווה, בלי עירורי הנוזלים שנועצת בה התקווה כדי לקיים אותה בדיוק על סף ההתייבשות, סף הצחיחות — אבל לא מעבר לאותו סף. חציית גבול ההתייבשות (אומרים: "ההתייבשות מלחכות") הוא-הוא הבושה: זהו קצה של הציפייה ואתה — קצה של התקווה.

זה לא דבר קל ערך, אפילו אם הוא זמני: לצפות לזולת, לדמיין אותו, פירושו לא רק לקוות לו אלא גם לקוות אותו. לשאת ולגדל אותו בתוכנו. אובדן התקווה הוא אובדן הזולת וה"עצמי" כאחת, ואובדן זה כשלעצמו הוא בושה גדולה: האם באמת אנחנו כה עשירים או כה פחדנים, להרשות לעצמנו לבזבז את הזולת? ואם אכן כן, אז בלי שום קרב, בלי "ציפייה"?

חוזרים אם כן לנקודת הפתיחה או מוטב למה שנושא עכשיו אופי של חקירה משפטית: אז מי אשם? מי בזבז? על מי הבושה?

7.

"יָחִילוּ עַד-בוֹשׁ" מספר המקרא על עבדיו של עגלון מלך מואב, שהמתונו והמתונו מאחורי הדלת הסגורה של מלכם מבלי שידעו שהמלך מת (שופטים ג). לכאורה, הבושה על ההמתנה הנואלת היא כולה שלהם, של המצפים. מתרגמי המקרא לאנגלית העלו פתרונות אלה: בנוסח התרגום של ה-JPS הם עושים את מלאכתם קלה וגורסים they waited a long time, בנוסח אחד של תרגום המלך ג'יימס (1978) כתוב: and they tarried till they were ashamed, ואילו בנוסח שני (1985) מעדיפים: they waited till they were embarrassed.

שוב: האחריות על הבושה נופלת חד-משמעית על המצפים.

פתרונות אלה נוטלים כמדומה את כל הנפח הרחב והעמוס של ה"עד בוש" ותוחכים אותו לקופסת שימורים. אלא שה"עד בוש" של המספר המקראי מסרב להיארז בנחות: לא לחינם נשמט מתיאור זה מושאו, והמצפים מצפים "עד" ולא "ל". ה"עד בוש" בסיטואציה

המתוארת איננו מצב תודעה של מישו או מישוהם שחובקים אותו בזרועותיהם: לא משתמע לחלוטין שעבדי המלך הנרצח הם הבעלים הבלעדיים של "עד בוש". הבושה נמצאת שם, היא אופפת הכול, לא רק אותם.

הפרק כולו, העוסק בחיסולו של עגלון מלך מואב בידי אהוד בן-גרא, הוא מופת של העמדת סצינה גרוטסקית משפילה ומבישה, שלא לומר מחפירה.

כזכור, מעמיד האל מושיע לבני ישראל מידו של עגלון מלך מואב, בדמותו של אהוד בן-גרא, "אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּמִינוּ". עלילת החיסול נפתחת בתרמית: בני ישראל שולחים כביכול מנחה לעגלון בידי אהוד בן-גרא שמצטייד מצדו בחרב. במהרה מתברר ש"המנחה", הקורבן, היא עגלון עצמו שמתואר כ"אִישׁ בָּרִיא מְאֹד": לאחר שמקריבים את קורבן הדמה מתייחד אהוד בן-גרא עם המלך "בְּעֵלִית הַמִּקְרָה" בתואנה ש"דְּבַר־סֶתֶר לִי אֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ". הוא תוקע את החרב בבטנו האינסופית של המלך שהחרב מאבדת בה את דרכה ולא נשלפת החוצה ברגע תיאורי מצמרר של פרטנות כירורגית: "כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפֶּרֶשׁ דָּנָה".

כך הוא מותיר אותו נעול בעליית המקרה: מתבוסס במשמניו ובדמו, מעזי שפוכים, מושפל עד עפר עם החרב נעוצה בבטנו (המלחמה בשמנים או לחלופין הקרב על הרזון נמשך עד סוף הפרק, שם מתואר ניצחונם הגדול של בני ישראל על המואבים עבי הבר: "וַיֵּצֵאוּ אֶת־מוֹאֵב בְּעֵת הַהִיא כַּעֲשָׂרַת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֶן וְכָל־אִישׁ חֵיל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ").

והעבדים מחכים. כמו שבכל ציפייה יש איזושהי דלת מוגפת, כך גם הם עומדים ומצפים מול "דִּלְתוֹת הָעֶלְיָה" הנעולות ואגב ציפייה ממושכת זו משביעים את עצמם בסברות סרק ובסיפורי מעשיות, כדרכם של המצפים: "וַיֵּאמְרוּ אָךְ מִסִּיף הוּא אֶת־רִגְלָיו בַּחֲדָר הַמִּקְרָה".

איננו יודעים כמה זמן הם מצפים, אבל ה"עד" הוא ארוך מספיק, כיוון שבמהלך הזמן הזה אהוד בן-גרא "נִמְלַט עַד הַתְּמָהְמָהֶם": בושה, כנראה, היא לא דבר שמרוויחים אותו בקיצורי דרך.

יש משהו נוגע ללב בעבדים האלה שמתדפקים על דלתו הנעולה של אבא כמו ילדים ואינם יודעים, כמונו הקוראים, שהם מצפים למוות: לא רק מות מלכם, אלא מות כבודו וכבודם בעת ובעונה אחת. עוד יותר נוגע ללב הוא עגלון, הענק הענוג: כמה חולשה, רפיסות, חוסר אונים, תום ואטיות של תפיסה ותנועה מקרינה דמותו, דמות של קורבן מושלם, נעבעך מושלם.

מעשה הרצח של עגלון הוא גרוטסקי וכרוך בהשפלה גופנית. מעבר לדלת הנעולה מוטל מלך מבוש, מבוזה. הבושה היא שלו או גם שלו: הוא אכזב והשפיל את נתיניו במותו המשפיל.

לב העניין הוא הזרקור הגדול שמטיל המקרא על הקשר בין ציפייה נואלת לבין בושה: הקשר הזה נובע ישירות מרצח אב, הוא כרוך ברצח ובהשפלת אב. רצחו את האב בביתו הוא, באינטימיות הכי גדולה של ד' אמותיו וגופו. חיללו את האינטימיות הזו וחשפו אותה באורח מביש.

נדמה לי שלא תהיה זו הפלגה מוגזמת לטעון שבכל ציפייה "עד בוש" מתחולל איזה רצח "אב" פנימי: תחושת הכבוד העצמי, החובה כלפי הזמן ומעל לכול, הנכס היקר ביותר שברשותנו — חוש המציאות.

8.

אם ידע פליקס משהו על חוש המציאות, ידע אותו כמעט אך ורק באמצעות הבושה. כשלא הופיע, היה זה משום שהתבייש. היתה סיבה מידית לבושה: לא היה לו כסף. הוא לא הצליח להביא מתנה, "המתנה". משום כך העדיף לא לבוא. אבל זה היה תירוץ, תירוץ לא במובן של הונאה אלא במובן של להניח דבר גדול מאוד בדבר שולי או כמעט שולי. הדבר הגדול היה שכשל להיות אב, שהיה אבא אבל אף פעם לא היה אב: הוא אמר את זה לעצמו ולאחרים לא פעם. הוא אמר את זה לי, לא בדרך ישירה, כדרכו. גם מהישירות התבייש. כיוון שלא היה אב בשום ממד של אישיותו לא העלה בדעתו שמצפים לו: הוא לא העניק, או לא יכול היה להעניק לעצמו, את המתנה של ציפיית הזולת, את הידיעה העמוקה, הגופנית, של הציפייה הזו, ידיעה חקוקה בעור. לעומת זאת ציפה לעצמו ללא הרף. למה בדיוק ציפה? להיותו ראוי. ראוי לדמיונו כלפי עצמו, ראוי למה שצריך היה להיות ולקרות לפי דעתו. הוא היה המצפה הטוטלי: זה שכמעט מכחיד לגמרי את ההווה, את הזמן הנוכח, בשם דמיון העתיד. שנים חשבתי עליו ועל בושתי: אסור לצפות "עד בוש", חובה לצפות "עד בוש". המצפה עד בוש הוא מעל לכול מאמין גדול: הוא יחזיק באמונתו עד שיוכח אחרת, בידעו שהבושה, נוראה ככל שתהיה, היא מחיר כבד אך ראוי לתקווה.